життя);

- ідеальне «Я» (уявлення дитини про те, якою вона хотіла б бути; уявлення дитини про те, якою бачать її інші).

Акцент у роботі з підлітком ставиться на тому, як він уявляє себе, яким він може бути та яким хотів би стати, що є важливою умовою його гармонійного розвитку.

Отож, в загальному можна сказати, що до «групи ризику» входять діти з асоціальними проявами в поведінці, починаючи з проявів грубості стосовно дорослих, пропусками уроків та недисциплінованості на уроках і закінчуючи крадіжками, уживанням спиртного або наркотиків. Та все ж є маса способів підтримки та супроводу таких дітей з боку психологів, соціальних педагогів та соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Бучевська Л. М. Психологічний супровід навчально-виховного процесу / Л. М. Бучевська // Таврійський вісник освіти. – 2015. – № 1. – С. 239–243.
2. Наказ «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» [Електронний ресурс] // Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0471-08.
3. Онищук О. В. Соціально-педагогічні технології корекційної роботи з дітьми групи ризику / О. В. Онищук, І. М. Романюк // Вісник Національного університету оборони України. – 2014. – № 5. – С. 109–113.
4. Холодецька Н. Робота з дітьми «групи ризику» / Наталія Холодецька // Соціальний педагог. – 2010. – № 5. – С. 27–56.

Валерія Норченко,
Юлія Онищук

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ КОРОТКОЧАСНОЇ ЗОРОВОЇ ПАМ'ЯТІ У ПІДЛІТКІВ РІЗНОГО СТУПЕНЯ БІОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ

Значення психодіагностичних досліджень, орієнтованих на вивчення і виявлення вікових та індивідуальних типологічних і психологічних властивостей особистості, тих особливостей, без урахування яких неможливе навчання та виховання, професійна діяльність та робота з людьми у різних сферах не втрачає своєї актуальності [20].

Одним із важливих етапів розвитку дітей, що потребує пошуку нових

і ефективних методів виховання і навчання є підлітковий вік – період переходу до дорослого стану як у соціально-психологічному, так і в біологічному плані [21].

У підлітковому віці спостерігається подальший розвиток та удосконалення розумових здібностей і психічних функцій, зокрема, пам'яті [21; 24]. Разом з цим, у підлітків погіршуються результати навчальної діяльності. Це відбувається тому, що розумові здібності підлітка набувають нової якості: вони стають опосередкованими, визначаються розвитком понятійного, мовно-логічного, абстрактного мислення. Підліток може оперувати поняттями, міркувати про властивості та якості предметів, будувати гіпотези, планувати дослідницьку діяльність та засвоювати масиви інформації [13]. Підліток здатен придумати спосіб запам'ятовування нової формули, тобто керувати пам'яттю, може побудувати гіпотезу, тобто спрямувати, регулювати процес свого мислення, але йому важко керувати своєю особистістю [12]. Причини неуважності підлітка полягають у суперечливості самого вікового періоду, це пов'язано з новими інтересами, хвилюваннями та хронічною емоційною нестабільністю, яка виявляється в імпульсивності, нестриманості, іноді агресивності [12; 21; 22]. Розумова діяльність підлітка і його поведінка залежить від стану його мотиваційної сфери. Підліток уважний лише тоді, коли це пов'язане з його актуальними потребами та хвилюваннями [7].

Специфіка підліткового періоду розвитку обумовлює необхідність диференційованого аналізу фізіологічних особливостей організму підлітка за віком (у межах кожного року), статтю і стадіями статевого дозрівання [21; 22].

У сучасних умовах показники короткотривалої зорової пам'яті, як один із елементів, який адекватно характеризує стан вищої нервової діяльності, в основному вивчаються в аспекті віково-статевих закономірностей [5; 9; 14; 16; 18; 23]. Разом з тим, при аналізі типових, виявляються ще й індивідуальні особливості розвитку, варіативність яких зумовлена генетичними факторами, станом здоров'я, соціально-економічними та екологічними умовами середовища. Виходячи з цього, ряд дослідників вважають, що в залежності від конкретних умов середовища процес розвитку може бути прискореним чи уповільненим, а його вікові межі – наступати раніше, чи пізніше та мати різну тривалість [1; 3; 4; 10; 11; 15].

Тому, метою наших досліджень було розкриття внутрішньовікових особливостей функції пам'яті підлітків в залежності від темпів біологічного розвитку.

Основний матеріал одержано на особах двох вікових груп: перша – підлітки 16 років, учениці 10 класу; друга – підлітки 17 років, учениці 11 класу, в умовах природного експерименту, генералізуючим методом. Дослідження проводилися упродовж двох років, дотримуючись

рекомендацій [2; 6; 8]. Остаточна група обстежуваних становила 130 осіб.

За ступенем біологічної зрілості (критерії: довжина тіла стоячи та статевий розвиток) обстежувані були розподілені на обстежуваних з прискореними темпами біологічного розвитку, які випереджують календарний вік – I ступінь; обстежуваних з середніми темпами біологічного розвитку, які відповідають календарному вікові – II ступінь; обстежуваних з уповільненими темпами біологічного розвитку, які відстають від календарного віку – III ступінь біологічної зрілості.

Для ***дослідження короткочасної зорової пам'яті*** обстежуваним пропонували для запам'ятовування різні види матеріалу: двозначні числа розташовані довільно; одно-, двоскладові слова, не пов'язані за змістом; беззмістовні склади; геометричні фігури – по десять чітко зображених елементів конкретного виду у кожному пред'явленні. Час експозиції кожного виду матеріалу становив 30 с. Матеріал відтворювався через 30 с після закінчення експонування письмово у довільному порядку протягом 60 с. Проміжок часу між запам'ятовуванням і відтворенням нічим не був заповнений, що допускало можливість повторення матеріалу. Проби з кожним видом матеріалу повторювали. Кількість правильно відтвореного матеріалу підраховували в кожній окремій пробі. Середній показник визначали за результатами двох аналогічних проб на кожний вид матеріалу. Отриманий результат характеризував об'єм короткотривалої зорової пам'яті обстежуваного.

Аналіз показників короткотривалої зорової пам'яті обстежуваного контингенту показав їх поступове удосконалення з віком, незалежне від групового розподілу. Найнижчі значення досліджуваних показників були встановлені для підлітків шістнадцяти років III ступеня біологічної зрілості (на цифри – 4,82 ± 0,23 ум. од., слова – 6,52 ± 0,42 ум. од., склади – 4,35 ± 0,32 ум. од. та на фігури – 5,22 ± 0,38 ум. од.), а найвищі – для підлітків сімнадцяти років I ступеня біологічної зрілості (на цифри – 9,37 ± 0,32 ум. од., слова – 9,83 ± 0,28 ум. од., склади – 7,63 ± 0,26 ум. од., фігури – 9,31 ± 0,34 ум. од.).

Для підлітків сімнадцяти років показники короткочасної зорової пам'яті незалежно від конкретного виду матеріалу, представленого для запам'ятовування достовірно зростали в цілому по групі та у обстежуваних I і II ступеня біологічної зрілості ($t = 2,04–3,00$, $p < 0,05$). У обстежуваних сімнадцяти років III ступеня біологічної зрілості зростання показників короткочасної зорової пам'яті на різні види матеріалу виявилось не достовірним ($t = 0,93–1,69$, $p > 0,05$). Дана тенденція пояснюється завершенням періоду статевого дозрівання у підлітків I та II ступеня біологічної зрілості та досягнення ними показників пам'яті, характерних для дорослого організму, що підтверджується дослідженнями інших авторів [19].

Різниця між показниками короткочасної зорової пам'яті на різні види

матеріалу (цифри, слова, склади, фігури) підлітків закладів загальної середньої освіти шістнадцяти–сімнадцяти років I, II, III ступеня біологічної зрілості була достовірною, незалежно від віку обстежуваних та конкретного виду матеріалу, представленого для запам'ятовування (t = 2,35–9,82, $p < 0,05$), що підтверджує різнорідність хронологічної групи обстежуваних та узгоджується з думкою ряду авторів [1; 15].

Проаналізувавши темпи збільшення основних показників короткочасної зорової пам'яті підлітків закладів загальної середньої освіти в період від шістнадцяти до сімнадцяти років, ми прийшли до висновку, що вони зумовлені темпами біологічного розвитку обстежуваних. Незалежно від конкретного виду матеріалу, представленого для запам'ятовування, найвищі темпи збільшення показників констатувалися у осіб I ступеня біологічної зрілості, найнижчі – у обстежуваних III ступеня, а середні були характерні як у цілому для вікових груп обстежуваних, так і для підлітків II ступеня біологічної зрілості.

Слід вважати, що позитивні зміни функції пам'яті з віком зумовлені морфофункціональною зрілістю організму та удосконаленням функціонування систем мозку, подальшою перебудовою їх взаємостосунків, посиленням впливу вищих асоціативних відділів кори на організацію запам'ятовування [17; 21].

Незалежно від віку обстежуваних найкращі показники обсягу короткочасної зорової пам'яті були виявлені при запам'ятовуванні одно-, двоскладових слів, не пов'язаних за змістом (9,83 ± 0,28 ум. од. – 6,52 ± 0,42 ум. од.); найгірші – при запам'ятовуванні беззмістовних складів (7,63 ± 0,26 ум. од. – 4,35 ± 0,32 ум. од.).

Статистична обробка даних показала, що між показниками короткочасної зорової пам'яті і ступенем біологічної зрілості тісний кореляційний зв'язок встановлений не у всіх випадках. Незалежно від ступеня біологічної зрілості та віку обстежуваних найтісніший кореляційний зв'язок встановлений між показниками короткочасної зорової пам'яті на беззмістовні склади і ступенем біологічної зрілості (t = 0,53–0,70, $p < 0,05$), найслабший між показниками короткочасної зорової пам'яті на слова (t = 0,33–0,45, $p > 0,05$).

Отже, при вивченні основних показників короткочасної зорової пам'яті на різні виду матеріалу (цифри, слова, склади, фігури) підлітків закладів загальної середньої освіти різного ступеня біологічної зрілості відхилень не виявлено. При дослідженні даних показників спостерігається загальна тенденція, характерна для школярів України, що відмічена в аналогічних дослідженнях [5; 9; 14; 16; 19; 22; 23].

Підлітки з різним ступенем біологічної зрілості мають однакову специфіку розвитку властивостей функції пам'яті, але рівень їхнього функціонування у осіб з високим ступенем біологічної зрілості достовірно вищий, ніж у осіб з низьким.

Зміни у розвитку короткочасної зорової пам'яті підлітків, на нашу думку, пояснюються закономірностями розвитку психофізіологічних функцій в онтогенезі, морфофункціональною зрілістю організму та впливом інтенсивності навчання у школі. У зв'язку з цим необхідне подальше медико-біологічне, організаційне та педагогічне вдосконалення освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.

Отримані дані дозволяють вважати, що темпи біологічного розвитку обумовлюють характер ряду психічних функцій, зокрема короткочасної зорової пам'яті та є фізіолого-психологічною основою успішності навчання. На нашу думку, вони повинні враховуватися при оптимізації та індивідуалізації освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Андрієнко О. Д. Комплексна оцінка фізичного розвитку дітей і підлітків різного ступеня біологічної зрілості / О. Д. Андрієнко, Н. О. Гнатюк, І. В. Демиденко, Т. М. Худолій // Збірник наукових праць, міжнародна наукова конференція «Фальцфейнівські читання», (23–25квітня 2003 р., м. Херсон). – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С. 17–19.
2. Антропова М. В. Методические рекомендации по физиолого-гигиеническому изучению учебной нагрузки учащихся / М. В. Антропова, В. И. Козлов. – М.: Изд-во АПН СССР, 1984. – 67 с.
3. Антропова М. В. Работоспособность учащихся и ее динамика в процессе учебной и трудовой деятельности / Антропова М. В. – М.: Просвещение, 1968. – 232 с.
4. Апанасенко Г. Л. Физическое развитие детей и подростков / Г. Л. Апанасенко. – К.: Здоров'я, 1985. – 79 с.
5. Борейко Т. И. Состояние свойств основных нервных процессов, памяти, внимания, успеваемости у детей младшего школьного возраста: автореф. дис. ... канд. мед. наук: спец. 14.00.17 «Нормальная физиология» / Т. И. Борейко. – К., 1993. – 20 с.
6. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – К.: Наукова думка, 1989. – 200 с.
7. Греченко Т. Н. Психофизиология: учебное пособие / Т. Н. Греченко. – М.: Гардарики, 1999. – 358 с.
8. Гуминский А. А. Руководство к лабораторным занятиям по общей и возрастной физиологии: учебное пособие / А. А. Гуминский, Н. Н. Леонтьева, К. В. Маринова. – М.: Просвещение, 1990. – 239 с.
9. Давидова О. М. Стан властивостей основних нервових процесів, функцій пам'яті та уваги в учнів старшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. біолог, наук: спец. 03.00.13 «Фізіологія людини і тварин» / О. М. Давидова. – К., 1996. – 20 с.
10. Кабанов А. Н. Об особенностях развития высшей нервной деятельности детей и подростков / А. Н. Кабанов // Вопросы возрастной физиологии. – М.: Наука, 1962. – С. 5–22.

11. Коколина В. Ф. Физическое и половое развитие здоровых девочек в процессе созревания репродуктивной системы / В. Ф. Коколина, Н. В. Дуб // Акушерство и гинекология. – 1991. – № 1. – С. 34–37.
12. Кольцова М. М. Развитие высшей нервной деятельности детей школьного возраста / М. М. Кольцова // Основы морфологии и физиологии детей и подростков. – М.: Медицина, 1969. – С. 542–550.
13. Костюк П. Г. Физиология высшей нервной деятельности: учебное пособие / П. Г. Костюк. – К.: Вища школа, 1971. – 292 с.
14. Кравченко О. К. Стан властивостей основних нервових процесів, функції пам'яті та уваги у людей зрілого та похилого віку: автореф. дис. ... канд. біолог. наук: спец. 03.00.13 «Фізіологія людини і тварин» / О. К. Кравченко. – К., 2000. – 18 с.
15. Левенець С. О. Особливості фізичного і статевого розвитку дівчаток залежно від факторів зовнішнього і внутрішнього середовища / С. О. Левенець, Л. Т. Волкова, В. Г. Васильєва, Л. І. Слинько, В. П. Ромаєва // Педіатрія, акушерство і гінекологія. – 1979. – № 4. – С. 16–17.
16. Лизогуб В. С. Онтогенез психофізіологічних функцій людини: автореф. дис. ... д-ра біолог. наук: спец. 03.00.13 «Фізіологія людини і тварин» / В. С. Лизогуб. – К., 2001. – 29 с.
17. Лурия А. Р. Мозг человека и психические процессы / А. Р. Лурия: в 2 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – Т. 1: Нейропсихологические исследования. – 479 с.
18. Макаренко М. В. Вікові зміни вищої нервової діяльності у людини / М. В. Макаренко, Т. І. Борейко, В. С. Лизогуб та ін. // Вісник Черкаського державного університету: Актуальні проблеми фізіології. – 1996. – Вип. 1. – С. 49–53.
19. Макаренко М. В. Онтогенез психофізіологічних функцій людини: [монографія] / М. В. Макаренко, В. С. Лизогуб. – Черкаси: Вид-во «Вертикаль», 2011. – 256 с.
20. Пам'ять дитини. Психологічний інструментарій / упор. С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. – К.: Главник, 20014. – 112 с.
21. Фарбер Д. А. Формирование психофизиологических функций в онтогенезе / Д. А. Фарбер, Н. В. Дубровинская // Механизмы деятельности мозга. – Л.: Наука, 1988. – Ч. 1. – С. 426–454.
22. Физиология подростка / [под ред. Д. А. Фарбер]. – М.: Педагогика, 1988. – С. 3–35.
23. Хоменко С. М. Розумова діяльність за умов переробки зорової інформації різного ступеня складності та успішність навчання учнів з різними типологічними властивостями вищої нервової діяльності: автореф. дис. … канд. біол. наук: спец. 03.00.13 «Фізіологія людини і тварин» / С. М. Хоменко. – К., 2005. – 20 с.
24. Чайченко Г. М. Физиология высшей нервной деятельности / Г. М. Чайченко, П. Д. Хоменко. – К.: Вища школа, 1981. – С. 29–94.